

ІНСТИТУТ КОНТРОЛЮ ТА НАГЛЯДУ ЗА ОСОБАМИ, ЗВІЛЬНЕНИМИ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ З ВИПРОБУВАННЯМ



О. М. Звенигородський
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального,
кримінально-виконавчого права і кримінології
Академії Державної пенітенціарної служби

З прийняттям Закону України «Про пробацію» (далі – Закон) впровадження нагляду за особами, звільненими від відбування покарання з випробуванням (далі – звільнені з випробуванням), проходить складний етап на тлі реформування кримінально-виконавчої системи України та втілення пробації як системи наглядових та соціально-виховних заходів, що застосовуються за рішенням суду до осіб, які засуджені до певних видів кримінальних покарань, не пов'язаних з позбавленням волі [1].

Інститут контролю і нагляду за особами, звільненими з випробуванням, цілком узгоджується з міжнародним законодавством, зокрема, з Європейською конвенцією про нагляд за умовно засудженими особами або умовно звільненими особами 1964 р., яка містить

норми про контроль за вказаною категорією засуджених [2].

Нового змісту зазначені інститути набули у зв'язку з прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення виконання кримінальних покарань та реалізації прав засуджених» [3]. Зокрема, цим законодавчим актом внесено зміни до Кримінального (далі – КК України), Кримінально-виконавчого (далі – КВК України) кодексів України, що встановлюють інститут нагляду, який виконує уповноважений орган з питань пробації (далі – орган пробації) за звільненими з випробуванням та контроль за іншими категоріями засуджених [4; 5].

Так, ч. 3 ст. 76 та ч. 3 ст. 79 КК України вказують на нагляд за поведінкою звільнених з випробуванням, який здійснює орган про-

бації. Ці положення продубльовано у гл. 26 «Здійснення контролю за поведінкою осіб, звільнених від відбування покарання» у ч. 1 ст. 163, ч. 1 ст. 164 КВК України.

Положення про нагляд, що закріплено в Законі як систему заходів, що здійснюються органом пробації, на теперішній час не імплементовано у норми відомчої Інструкції «Про порядок виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та здійснення контролю щодо осіб, засуджених до таких покарань» (далі – Інструкція) [6]. Ця нормативна невизначеність негативно впливає на процес здійснення нагляду у практичній діяльності новостворюваних органів пробації, викликає суперечливе тлумачення у правозастосувачів, у науковій та навчальних сферах.

Для науки кримінально-виконавчого права зазначений інститут нагляду є предметом подальшого дослідження, оскільки залишається актуальним з'ясування співвідношення інститутів контролю і нагляду за звільненими з випробуванням, формулювання їх понять як інститутів кримінально-виконавчого права, визначення їхнього змісту.

Історію досліджень нагляду і контролю за особами, відносно яких умовно не виконується покарання, варто, на наш погляд, пов'язати зі становленням і розвитком інституту умовного засудження у вітчизняній та зарубіжній науці та практиці.

Дослідження проблем контролю та нагляду щодо умовно засуджених здійснювали С. В. Бородін, Г. В. Дровосєков, К. Є. Ігошев, С. І. Комарицький, В. А. Ломако, О. С. Міхлін, Б. С. Никифоров, О. М. Ружников, М. О. Стручков, О. В. Філімонов та інші вчені. Відзначаючи вагоме значення їхніх праць, слід зауважити, що вони базувалися на радянському виправно-трудоному законодавстві чи відповідній практиці здійснення контролю кримінально-виконавчою інспекцією.

Із запровадженням в Україні інституту звільнення з випробуванням у дослідженнях таких вітчизняних вчених, як К. А. Автухов, О. В. Беца, І. Г. Богатирьов, О. І. Богатирьова, В. А. Бадира, В. В. Василевич, А. П. Гель, М. Я. Гуцуляк, О. М. Джужа, Т. А. Денисова, С. Ф. Денисов, О. А. Книженко, В. О. Корчинський, В. О. Меркулова, А. Х. Степанюк, В. М. Трубников, І. С. Яковець, Д. В. Ягунов, та інших розглядалися питання запровадження пробації. Проте в публікаціях щодо змісту інституту пробації проблему розмежування інститутів нагляду і контролю за звільненими з випробуванням було поставлено лише окремими авторами. Зокрема, у нашому дослідженні інституту контролю і нагляду кримінально-виконавчої інспекції за звільнени-

ми з випробуванням було вказано на проблему неузгодженості їх понять, мети, змісту, критеріїв розмежування тощо [7].

Метою цієї статті є визначення змісту інститутів нагляду та контролю за звільненими з випробуванням, визначення їх співвідношення та формулювання пропозицій щодо внесення змін у кримінально-виконавче законодавство.

Питання щодо розмежування контролю та нагляду залишається дискусійним для багатьох галузей права: конституційного, адміністративного, в тому числі кримінально-виконавчого.

В. В. Кравченко констатує, що нормативно питання щодо розмежування цих понять не вирішено, оскільки законодавець нечітко їх формулює, визначаючи контрольні повноваження наглядом тощо [8].

Зокрема, законодавець визначає назву розд. V КВК України як «Звільнення від відбування покарання. Допомога особам, які звільнені від відбування покарання, контроль і нагляд за ними». Глава 25 КВК України «Нагляд за особами, звільненими від відбування покарання» встановлює адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі, а у гл. 26 КВК України «Здійснення контролю за поведінкою осіб, звільнених від відбування покарання» визначено громадський контроль за особами, умовно-достроково звільненими від відбування покарання, та у ст. 163 КВК України – нагляд за поведінкою звільнених з випробуванням.

Таку ж неузгодженість і відсутність розмежування понять контролю та нагляду констатуємо й у розд. IV Інструкції «Порядок здійснення контролю за поведінкою осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням, та звільнених від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років (ст. ст. 75-79, 83 КК України, ст. ст. 163-166 КВК України)».

Д. С. Яковець, розглядаючи зміст контролю і нагляду в контексті залучення волонтерів при здійсненні нагляду під час пробації, вважає, що нагляд – це елемент примусового характеру, тобто певний регулюючий вплив на поведінку засудженого, який пов'язаний з притягненням особи до кримінальної відповідальності. Відмежовуючи нагляд від контролю, вказаний автор включає до останнього: персональний облік засуджених осіб протягом іспитового строку; проведення спільно з органами поліції та відповідними громадськими формуваннями індивідуально-профілактичної роботи із засудженими особами; додержання засудженими особами громадського порядку і виконання обов'язків, покладених на них судом; привід засуджених осіб, які не з'явилися за викликом до інспекції; проведення початкових розшукових заходів засуджених осіб, місцезнаходження яких невідоме; проведення інших заходів, передбачених законодавством [9].

Виходячи з аналізу кримінально-виконавчого законодавства, що регламентує контроль та нагляд щодо осіб, звільнених з випробуванням, ми розуміємо контроль і нагляд органу пробації як вид діяльності, що передбачає повноваження, у першому випадку, з перевірки звільнених з випробуванням щодо дотримання ними громадського порядку та виконання обов'язків, покладених на них судом (контроль), а в другому – зі спостереження за дотриманням засудженими умов режиму випробування (пробації), застосування до них заходів впливу та сприяння у їх виправленні та ресоціалізації (нагляд).

Заходи контролю та нагляду не виконують однакових функцій, а тому існує необхідність визначення їхнього змісту, до якого ми відносимо: 1) при здійсненні контролю: а) ведення обліку та реєстрації дій

засуджених; б) виклик засуджених до органу пробації; в) направлення повідомлень, вимог до відповідних органів і установ та витребування від них інформації щодо поведінки засуджених чи виконання ними обов'язків; г) здійснення безпосередніх перевірок засуджених за місцем проживання, навчання чи роботи; г) проведення початкових розшукових заходів (опитувань, запитів, встановлення осіб); 2) при здійсненні нагляду: а) спостереження за дотриманням засудженими умов випробування (іспитового терміну; виконанням додаткових покарань та обов'язків; передбачених законодавством вимог органу пробації); б) виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню засудженими повторних злочинів під час пробації (взаємодія з органами поліції, державної влади та місцевого самоврядування, громадськими формуваннями щодо аналізу поведінки засуджених, проведення щодо них спільних заходів профілактики); в) застосування до засуджених заходів впливу (застереження, привід, встановлення додаткових перевірок та обмежень); г) сприяння у виправленні та ресоціалізації засуджених (проведення виховних бесід, допомога у працевлаштуванні, проходженні психологічних курсів з корекції поведінки, вирішення проблем засуджених за місцем їх роботи, навчання тощо).

На основі системного аналізу кримінально-виконавчого законодавства та узагальнення більшості сучасних наукових поглядів щодо сутності, ознак та структури інституту права нами зроблено висновок, що за характером правовідносин, закінченим циклом регулятивної дії, єдністю і самостійністю норм та методом правового регулювання, контроль

і нагляд являють собою сукупність норм, що регулюють порядок їх здійснення.

Зокрема, інститут контролю за звільненими з випробуванням є сукупністю правових норм, які регулюють здійснення уповноваженим органом з питань пробації інформаційних, організаційних, розшукових та інших заходів з перевірки поведінки засуджених під час випробувального терміну та виконання обов'язків, покладених на них судом. Інститут нагляду за особами, звільненими з випробуванням, у свою чергу, є сукупністю норм, що регулюють правовідносини з приводу: виконання засудженими умов режиму випробування (пробації), реалізації повноважень органу пробації щодо застосування заходів впливу, корекції поведінки засуджених, спрямованих на запобігання вчинення ними правопорушень, їх виправлення і ресоціалізацію.

У зв'язку з неузгодженістю понять «нагляд» і «контроль» пропонуємо визначити їх співвідношення через відповідні доповнення до Закону та КВК України, зокрема:

1.Доповнити чч. 1 та 2 ст. 10 Закону, виклавши їх у такій редакції:

«Стаття 10. Наглядова пробація
1. Наглядова пробація – це здійснення наглядових, контрольних та соціально-виховних заходів щодо засуджених до покарань у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадських робіт, виправних робіт, осіб, яким покарання у вигляді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк замінено покаранням у вигляді громадських робіт або виправних робіт, осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням, звільнених від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років, а також

направлення засуджених до обмеження волі для відбування покарання до виправних центрів.

2. Порядок здійснення нагляду та контролю, проведення соціально-виховної роботи із засудженими затверджується центральним органом виконавчої влади, що формує державну політику у сфері пробації».

3. Викласти назву гл. 26 КВК України у такій редакції:

«Здійснення нагляду і контролю за поведінкою осіб, звільнених від відбування покарання».

4. Викласти ч. 1 ст. 163 КВК України у такій редакції:

«Стаття 163. Органи, що здійснюють нагляд та контроль за поведінкою осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням

1. Нагляд та контроль за поведінкою осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням, протягом іспитового строку здійснюються уповноваженим органом з питань пробації за місцем проживання засудженого, а стосовно військово-службовців – командирами військових частин».

Підтримуємо думку Д. В. Ягунова про те, що інститут звільнення від відбування покарання з випробуванням є значно вужчим від інституту пробації не тільки за змістом, а й за своєю спрямованістю. Тому, на наш погляд, інститут контролю та нагляду за звільненими з випробуванням є частиною інституту наглядової пробації і співвідноситься з останнім як особливе з загальним [10].

Запропоновані зміни до Закону та КВК України, на наш погляд, дозволять поєднати у єдиний комплекс інституту контролю та нагляду відносно звільнених з місць позбавлення волі, звільнених з випробуванням та умовно-достроково звільнених, що мають спільну правову природу. ■

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Про пробацію : Закон України від 5 лютого 2015 р. № 160-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 13. – Ст. 93.
2. Європейська конвенція про нагляд за умовно засудженими або умовно звільненими правопорушниками (ETS N 51) Страсбург, 30 жовтня 1964 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_007
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення виконання кримінальних покарань та реалізації прав засуджених : Закон України від 7 вересня 2016 р. № 1492-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 43. – Ст. 736.
4. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III (в ред. Закону від 07.09.2016 р. № 1492-VIII) // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – №№ 25-26. – Ст. 131.
5. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України від 11 липня 2003 р. № 1129-IV (в ред. Закону від 07.09.2016 р. № 1492-VIII) // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – №№ 3-4. – Ст. 21.
6. Про порядок виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та здійснення контролю щодо осіб, засуджених до таких покарань : наказ Державного департаменту України з питань виконання покарань, Міністерства внутрішніх справ України від 19.12.2003 р. № 270/1560 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0016-04>
7. Звенигородський О. М. Контроль та нагляд кримінально-виконавчої інспекції за особами, звільненими від відбування покарання з випробуванням [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / О. М. Звенигородський. – Д. : Б. в., 2010. – 20 с.
8. Кравченко В. В. «Контроль» и «надзор» – основные черты, различие и взаимосвязь в праве / В. В. Кравченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://jurnal.org/articles/2013/uri75.html>
9. Яковець Д. С. Правове регулювання волонтерства в пробації та шляхи його удосконалення / Д. С. Яковець // Вісник кримінологічної асоціації України. – № 1(16). – С. 257-267.
10. Рибак О. О. Співвідношення між інститутом звільнення від відбування покарання з випробуванням та інститутом пробації / О. О. Рибак, Д. В. Ягунов // Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. Вип. 37. – Одеса : Фенікс, 2008. – С. 96-103.

ІНСТИТУТ КОНТРОЛЮ ТА НАГЛЯДУ ЗА ОСОБАМИ, ЗВІЛЬНЕНИМИ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ З ВИПРОБУВАННЯМ

О. М. Звенигородський

Проаналізовано контроль та нагляд за особами, звільненими від відбування покарання з випробуванням як інститут кримінально-виконавчого права, його співвідношення з інститутом пробаційного нагляду. Констатовано неузгодженість змісту понять «нагляд» і «контроль» у кримінально-виконавчому законодавстві та необхідність їх розмежування.

Ключові слова: контроль та нагляд, пробація, звільнені від відбування покарання з випробуванням, орган пробації.

Стаття надійшла до редакції: 6.12.2016.